

AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK

*A magyar jog nemzetközi büntető anyagi joggal való
összhangjának hiánya*

TOLNAY PETRA

I. Bevezetés

A Biszku-ügy kapcsán a közelmúltban a humanitás és az alapvető értékek semmibe vételét, az emberi méltóság súlyos megsértését realizáló emberiesség elleni bűncselekmények témája a kiemelt érdeklődésre tett szert hazánkban. A „Bűn és büntetlenség” című film megjelenését követően felmerült az 1956 utáni megtorlások irányítóinak nemzetközi jogi alapon való büntetőjogi felelőssége megállapításának kérdése.

A megtorlásokkal kapcsolatban belső jog alapján nem lehetséges büntetőjogi felelősségre vonás, mivel a Btk. által pönalizált cselekmények tekintetében az elkövetett bűntettek már elévültek.

Gellért Ádám nemzetközi jogász azonban arra hívta fel a figyelmet, hogy megtorlás irányítóinak felelősége fennállhat a nemzetközi jog által üldözött emberiesség elleni bűncselekményekért. A magyar Btk. XI. fejezete ezek tényállásait nem tartalmazza¹: az ebben szabályozott „Emberiség elleni bűncselekmények” nem egyeznek meg a nemzetközi jogban használt emberiesség elleni bűntettek kategóriával.² Gellért álláspontja szerint ennek ellenére nemzetközi jog alapján ma is lehetséges a megtorlásért felelős személyek elleni eljárás le-

¹ SÁNTHA FERENC: Az emberiesség elleni bűncselekmények. *Miskolci Jogi Szemle*, 2008. 3. évfolyam 1. szám, 52.

² A szakirodalomban régóta dúló vita – amely abból származik, hogy az angol nyelven megfogalmazott nemzetközi egyezmények a „*crimes against humanity*” kifejezést használják, amely magyarul egyaránt jelent emberiséget (azaz minden ember közösségét) és emberiességet (humanitást) – felelevenedett. Egyes nemzetközi jogászok szerint az emberiesség elleni bűncselekmény terminológia használata indokolt magyar nyelven, mivel e bűncselekmény-csoport csak egyike az emberiség elleni bűncselekmények gyűjtőkategóriájába tartozó cselekményeknek, amely magában foglalja az agressziót, a háborús bűncselekményeket és a népirtás bűntettét is, amelyek mindegyike az emberi nem egésze ellen irányul. (NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*. Budapest: Püski, 1999. 654; KUSSBACH ERICH: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest: Szent István Társulat, 2005. 153–154; M. NYITRAI PÉTER: *Nemzetközi- és európai büntetőjog*. Budapest: Osiris, 2006. 188.)

folytatása³: hatályos Alkotmányunk 7.§-ának (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, az AB 53/1993. (X.13.) határozata alapján az ilyen szabályok további transzformáció hiányában is a magyar jog részét képezik, mivel azt maga az Alkotmány hajtotta végre. A nemzetközi jog szabályai 1956-ban meghatározták az emberiesség elleni bűncselekmények tényállását és büntethetőségük feltételeit, ezek a nemzetközi közösség által elismert jogelvek alapján üldözendőnek és büntetendőnek minősülő cselekmények voltak⁴, elévülésük pedig kizárt; így Magyarországon is büntetendőek függetlenül attól, hogy azokat a belső jog tartalmazza-e.⁵

II. Diszharmónia a magyar és a nemzetközi büntetőjog között

A Btk. tényállásai közül tehát hiányzik az emberiesség elleni bűncselekmények kategóriája. E joghézag komoly gyakorlati problémákat okoz: a magyar jogalkalmazás egyáltalán nem számol az ilyen bűncselekményekért való felelősségre vonás lehetőségével.

Gellért arra mutatott rá, hogy a szocialista rendszerben politikai okokból elkövetett bűncselekmények felelőseivel szemben emberiesség elleni büntettekért hazai törvény kifejezett rendelkezése hiányában is el lehet járni. Az 1956-os események megtorlása ugyanis jogi eljárás köntösébe bújtatott emberölés volt: a bíróságok a civilizált nemzetek által elengedhetetlennek tartott igazságszolgáltatási biztosítékok nélkül hoztak halálos ítéleteket, a pártvezetés és a belügyminisztérium utasítása alapján.⁶

³ Gellért, Biszku Béla felelősségre vonása ügyében az ügyészség elé beadványt terjesztett „Jogi álláspont az 1956-os megtorlásokat irányító személyek nemzetközi jogi alapon történő felelősségre vonásáról” címen 2010. október 21-én.

⁴ A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútuma és gyakorlata, valamint a Nürnbergi Alapelvek szerint emberiesség elleni bűncselekménynek minősült a háborús vagy béke elleni bűncselekmények során, vagy azzal összefüggésben, az állam saját lakossága ellen elkövetett szándékos emberölés; kiirtás; rabszolgaságba taszítás; lakosság áttelepítése; üldözés politikai, faji, vagy vallási alapon és más embertelen cselekmények.

Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága által 1954-ben tárgyalt nemzetközi büntetőjogi tervezet szerint emberiesség elleni bűncselekménynek minősült: „bármilyen olyan embertelen cselekedet, amelyet az állam, vagy az állam szerveinek a felbujtására vagy tolerálásával magánszemélyek követnek el a polgári lakosság tagjai ellen, azok nemzeti, etnikai, vallási, szociális, vagy politikai csoporthoz tartozása miatt.”

⁵ Ld. SÁNTHA i. m. 52.

⁶ Az 1956. évi 22. és 28. tvr. alapján 1956. november 11-én, 18 órától statáriális bíróságok működtek, az 1957. évi 4. tvr. pedig 1957. január 15-től felállította a megyei bíróságokon a gyorsított eljárást lefolytató különutánacsokat, lehetőséget adott a súlyosítási tilalom mellőzésére. Jogszabályi lehetőség nyílt a 16. életévét betöltött fiatalok halálra ítélésére és kivégzésére. Az 1957. évi 25. tvr. hozta létre a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsát, amely első fokon bár-

Hatályos Alkotmányunk 7.§-a (1) bekezdésének I. fordulata alapján Gellért javaslatát elvileg megállhatja a helyét, az ügyészség mégis elutasította indítványát.

A kérdést gyakorlati szempontból megközelítve be kell látnunk, problémát jelent, hogy a hazai jogalkalmazó a nemzetközi szokásjogban kialakult normanyagot akkor tekinti csak hivatkozhatónak, ha azt a jogalkotó a belső jogba már beépítette, mivel a nemzetközi dokumentumokban megjelenő tényállási elemek tisztázatlanak,⁷ továbbá ezekből hiányoznak az irányadó szankciókról való konkrét rendelkezések.⁸

Álláspontom szerint nem várható el minden magyar büntetőbírótól, hogy a legmélyebb részletekig menően ismerje a nemzetközi bírói fórumokon kialakult gyakorlatot. Elegendő lenne, ha jogalkalmazóink egy, a nemzetközi szokásjoggal összhangban álló magyar normaanyag ismeretében volnának és azt érvényesítenék hazánkban. A magyar igazságszolgáltatás így képes lenne a nemzetközi büntető szokásjogban kiforrott általános és különös részi szabályrendszer alkalmazására.⁹

1. A nemzetközi büntetőjog sajátosságából adódó nehézségek

A fent említetteket röviden úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a legalitás elve nem érvényesül megfelelően a nemzetközi jogi szabályokban.

E probléma arra vezethető vissza, hogy az emberiség elleni bűncselekmények kodifikált formában első ízben a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumában jelentek meg, amelyet a szövetséges hatalmak ugyan közösen hozták létre, mégis *common law* megoldások túlsúlya jellemzi. E dokumentum, valamint a törvényszék ráépülő gyakorlata a nemzetközi büntetőjogra napjainkig is meghatározó hatást gyakorol. A nemzetközi egyezményekben megjelenő tényállások a bíró elsődleges szerepét hangsúlyozó *common law* hatások következtében kontinentális mércével nézve hiányosaknak tűnnek.¹⁰ A legalitás elvének máig is csupán korlátozott mértékben való

mely ügyben jogerősen ítélt és másodfokon a fellebbezést bármely ügyben elbírálhatta.

⁷ Kialakításukat megalkotóik a bírói gyakorlatra bízta, így ezeket nem jellemzi a Btk. tényállásaihoz hasonló egzakt definíció.

⁸ SÁNTHA i. m. 68.

⁹ KIS NORBERT – GELLÉR BALÁZS: A nemzetközi bűncselekmények hazai kodifikációja de lege ferenda. In LIGETI KATALIN (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, KJK Kerszöv Kft., 2005. 365.

¹⁰ A *nullum crimen sine lege* elv nehezen egyeztethető össze az emberiség elleni bűncselekményeket is magában foglaló nemzetközi szokásjoggal, amelynek meghatározó tulajdonsága, hogy részben íratlan, szabályai pedig nem minden esetben pontosan definiáltak.

érvényesülését okozza továbbá, hogy a nemzetközi büntetőjognak nem létezik kizárólagos forrása.

A jogbiztonság elvét szigorúan kezelő kontinentális rendszerekben szükségesnek mutatkozik tehát egy nemzetközi büntetőjog alkalmazhatóságát belülről segítő törvény. A nemzeti jogalkotóra hárul a feladat, hogy a nem teljes mértékben kodifikált jogot e rendszerekbe az általuk támasztott büntetőjogi dogmatikai követelményeknek megfelelően átültesse, a jogalkalmazás számára hivatkozhatóvá tegye.

A magyar Országgyűlés erre vonatkozó feladatát mindeddig elmulasztotta teljesíteni, aminek következtében a magyar jogrendszernek komoly hiányosságai vannak a különböző nemzetközi büntető törvényszékekkel való együttműködésben.

2. Nemzetközi jogi kötelezettségsegezés

Minthogy a Római Statútum¹¹ rendelkezései a nemzetközi büntetőjog mai állását rögzítik, irányadóak, keretként szolgálhatnak a magyar jogalkotás számára. Az 1998. július 17-én elfogadott, és 2002. július 1-jén – a hatvanadik ratifikációs okmány 2002. április 11-én, az ENSZ-nél történt letétbe helyezését követően – hatályba lépett Statútumot a Magyar Köztársaság 1999. november 15-én aláírta, a 72/2001 (XI.7.) OGY határozat pedig rendelkezett megerősítéséről.¹² 2001. november 30-án megtörtént a ratifikációs okmány letétbe helyezése is. Magyarország kötelezettséget vállalt arra, hogy jogát a Statútummal harmonizálja,¹³ kihirdetése ennek ellenére mai napig sem történt meg. 2003-ban elkészült a kihirdetéséről szóló T/4490-es törvényjavaslat, az Országgyűlés Külügyi Bizottsága 2003. szeptemberében ennek általános vitára bocsátását javasolta. Ezt követően a javaslat több évig tárgysorozatban volt, végül 2006. május 18-án onnan kikerült.¹⁴ A RS annak ellenére, hogy magyar jogba való transzformálása nem történt meg, hazánkra nézve kötelező egyezmény, és a benne foglaltak magyar büntetőjoggal való összhangjának megteremtése a *pacta sunt servanda* elvnek megfelelően a magyar Országgyűlésnek kötelezettsége.

¹¹ Továbbiakban: RS.

¹² TÓTH ORSOLYA: Nemzetközi büntetőbíróság. In KENDE TAMÁS (szerk.): *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok*, Budapest: Osiris, 2000. 457–458.

¹³ KIS–GELLÉR i. m. 364.

¹⁴ ÁDÁNY TAMÁS VINCE: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága és a magyar jog. *Pázmány Law Working Papers*, 2010/2. 3.

3. A nemzetközi fórumokkal való együttműködés lehetőségének hiánya

A RS ugyan nem ró közvetlen kötelezettséget az államokra a tekintetben, hogy az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények feltétlenül szerepeljenek nemzeti anyagi jogukban, azonban 86. Cikke a részes feleket a Bírósággal való általános és teljes bűnügyi együttműködésre kötelezi. A nemzetközi bűnügyi együttműködés eljárási keretei – jogállami igazságszolgáltatás szervezetének felkészültségénél és szakmai színvonalánál fogva – többnyire hazánkban is adottak, de büntető anyagi jogunk hiányos volta gyakorlati megvalósulásának gátat szabhat.¹⁵

A magyar nemzetközi bűnügyi együttműködésről szóló törvény előírja a kettős inkrimináció követelményét,¹⁶ amelynek értelmében valamely jogsegély iránti megkeresés Magyarországon egyedül abban az esetben teljesíthető, ha a magyar és a nemzetközi jog által egyaránt büntetni rendelt cselekményre vonatkozik. Az emberiség elleni bűncselekmények esetében a kettős büntethetőség elve nem érvényesül. A Magyar Köztársaság 2001. november 30-án vállalt kötelezettségét csak akkor képes teljesíteni, ha a fennálló joghézagot megszünteti: megteremti az összhangot jogrendszere és a nemzetközi jog között, vagyis – mások mellett – az emberiség elleni bűncselekmények tényállását büntető anyagi jogába átülteti.

Hazánknak érdeke fűződik a vállalt kötelezettségének teljesítéséhez: a RS egyik legfontosabb alapelve a komplementaritás, vagyis a kiegészítő joghatóság elve, amely azt jelenti, hogy az ICC kizárólag akkor jár el az adott ügyben, ha az érintett állam nem képes, vagy nem hajlandó erre.¹⁷ Valamely részes állam kizárólag annyiban mentesítheti polgárát a nemzetközi büntetőeljárás alól, amennyiben garantálja, hogy a RS szabályaival azonos tényállás alapján bírái olyan ítéletet hoznak, amely legfőbb vonásaiban megegyezik az ICC által hozandó ítélettel.¹⁸ A Statútum nem teszi tehát kötelezővé az államoknak, hogy bűncselekménnyé nyilvánítsák az általa felsorolt cselekményeket, ellenben megpró-

¹⁵ ÁDÁNY i. m. 5.

¹⁶ 1996. évi XXXVIII. tv. 5.§ (1) a)

¹⁷ A RS 17. Cikke szerint az ICC csak akkor fogadhat be egy ügyet, ha az ügyben joghatósággal rendelkező állam nem folytat le nyomozást, vagy büntetőeljárást, kivéve, ha az állam nem hajlandó, vagy nem képes a büntetőeljárás lefolytatására. Az állam hajlandóságának hiányát jelenti, ha az állam az eljárást azért folytatta, vagy folytatja le, illetőleg a határozatot azért hozta, hogy az érintett személyt kivonja a Bíróság joghatósága alá tartozó büntettekért való büntetőjogi felelősségre vonástól; ha az eljárás folyamán indokolatlan késedelem következett be, amely az adott körülmények között összeegyeztethetetlen az érintett személy bíróság elé állításának szándékával. (BÁRD KÁROLY: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In *A büntetőjog általános része*. Budapest: HVG-ORAC, 2003. 325.; VARGA RÉKA: A Római Statútum jelentősége a nemzetközi jogban és a nemzetközi büntetőjogban. *Iustum Aequum Salutare*, II. 2006/1–2. 3.)

¹⁸ Yearbook of The International Law Commission, 1994, Vol II. Part 2. 58.

bálja azokat rászorítani jogszabályaik módosítására annak érdekében, hogy ne kelljen lemondaniuk szuverenitásuk egy kiemelkedően fontos eleméről: büntető hatalmuk gyakorlásáról. Komoly presztízsveszteséggel járhat a magyar államnak, ha anyagi jogi hiányosságok folytán nem képes adott esetben büntetőeljárást lefolytatni saját állampolgárával, vagy más részes állam Magyarországon őrizetbe vett állampolgárával szemben.

Mindez reális veszélyeket rejt magában annak ellenére, hogy a közeljövőben valószínűleg nem fognak nemzetközi büntető fórumok magyar hatóságokat emberiesség elleni bűncselekményekkel kapcsolatban tömegesen megkeresni.¹⁹ Tegyük fel a kérdést például, hogy egy magyar katona által Irakban elkövetett bűncselekmény ügyében adottak-e a feltételek, hogy magyar bíróság járjon el?

További érvek is felhozhatók az emberiesség elleni bűncselekmények magyar jogba való beillesztése mellett. A Magyar Köztársaság 1989. október 23-a óta demokratikus jogállam,²⁰ ilyenként pedig nem engedheti meg, hogy jogrendszeréből hiányozzon e kiemelkedő súlyú büntettek megtorlására a kor színvonalának legalább többnyire megfelelő szabályozás.²¹ Ezenkívül a büntetetttség hiánya következtében sérül a jogbiztonság elve is, az adaptáció elmulasztása miatt az emberiesség elleni bűncselekmények ugyanis nem hozzáférhetőek a magyar jogban.

4. A harmónia megteremtésének lehetséges módjai

Mindenképpen szükséges a magyar és a nemzetközi büntető anyagi jog összehangolása, a nemzetközi fórumokkal való együttműködés lehetőségének megteremtése. Mindez a jogszabályi háttér újragondolását, módosítását igényli.

Az AB megállapította, hogy a kettős büntethetőségi követelmény teljesüléséhez szükséges büntetni rendeltség három formában valósulhat meg:

1. a tényállás magyar büntető jogszabályba foglalása,
2. kihirdetés útján a nemzetközi szerződés belső jog részévé válása,
3. vagy az egyetemes nemzetközi szokásjogon alapuló büntetendőség elfogadása által.²²

¹⁹ HORVÁTH ESZTER: Lattmann Tamással készített interjú. *Jogi Fórum*, 2011. február 28. (<http://www.jogiforum.hu/interju/81#axzz1LmAyRKyC>)

²⁰ Alk. 2.§ (1)

²¹ ÁDÁNY i. m. 9.

²² 32/2008. (III.12.) AB határozat az Európai Unió, az Izlandi Köztársaság és a Norvég Királyság közötti, az Európai Unió tagállamai, valamint Izland és Norvégia közötti átadási eljárásról szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló törvény vizsgálataival összefüggésben, továbbiakban: EUIN határozat.

A határozat alapján további követelmény az Alkotmány elveinek, elsősorban a kontinentális jogrendszerben különös jelentőséggel bíró legalitás elvének való megfelelés, amely tulajdonképpen a jogállami büntetőjog egyik alapvető tétele, a *nullum crimen sine lege* érvényesülését jelenti: kizárólag az a magatartás minősül bűncselekménnyek, amelyet a törvény az elkövetéskor büntetni rendel. A fentieknek megfelelően a magyar jogalkotás számára három lehetséges út nyílik az összhang megteremtéséhez.

A harmadik pontban jelzett lehetőség a nemzetközi jogot automatikusan szerkesztésnek tekintő, ún. monista alkotmányos berendezkedést megvalósító államokban elfogadott megoldás. Elvi lehetőségként a magyar bíróság is közvetlenül alkalmazhatja a nemzetközi szokásjog részét képező szabályokat. A gyakorlati kivitelezés azonban nehézségekbe ütközhet: a nemzetközi büntetőjog speciális ismereteket igénylő szakterület, amelynek hátterében hatalmas normaanyag és hozzá kapcsolódó esetjog áll. Ennek átlátása, kimerítő megismerése felesleges terhet róna jogalkalmazóinkra, így ez célszerűtlen megoldásnak látszik.

A második pontban meghatározott változat a magyar jog nemzetközi joghoz való igazítására szintén jogszerű módszer. A RS kihirdetése dualista alkotmányos berendezkedés esetén²³ a jogalkotónak egyébként is feladata. A pusztán kihirdetés a gördülékeny alkalmazáshoz azonban szintén elégtelen: a nemzeti bíróság ez esetben sem mentesül a nemzetközi rendelkezések vizsgálata alól, mivel a bűncselekmények érdemi tényállásait és a tényállási elemeket sem a Statútum, hanem az annak hivatalos értelmezését tartalmazó EC rögzíti. Ráadásul az ilyen jogalkalmazás nem felelne meg a jogállamiságból levezethető jogbiztonság követelményének, mely szerint a jog egészének, egyes részterületeinek és konkrét szabályainak is világosaknak és egyértelműeknek, hatásukat tekintve pedig kiszámíthatóaknak és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előreláthatóaknak kell lenniük.²⁴ Ez a megoldás sem tűnik kielégítőnek a fennálló probléma megoldására, hiszen a büntető normára vonatkozó alapvető követelmények, amelyek kizárják az önkényes jogalkalmazás lehetőségét – határozott és világosan megfogalmazott diszpozíció, egyértelműen meghatározott büntetési tételek – továbbra sem valósulnának meg.

Követendő megoldásnak az első pontban leírt megoldás – a RS-ot kihirdető jogszabály mellett a nemzetközi büntetőjogi tényállások korunk követelményeinek megfelelő rendszerben való magyar büntető törvénybe foglalása – tűnik. A

²³ A hatályos Alkotmány 7.§ (1) bekezdésének II. fordulata szerint a Magyar Köztársaság jogrendszere biztosítja a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját. Az Új Alaptörvény Q) Cikke hasonló megoldást alkalmaz: „Magyarország a nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. Magyarország tiszteltetben tartja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.”

²⁴ 11/1992 (V.26) AB határozat.

kodifikáció megvalósítására nézve több lehetőség is nyitva áll a jogalkotó előtt: az egyik a Btk. RS-ban felsorolt bűncselekményekkel rokon vonásokat mutató, különféle fejezetekben megjelenő köztörvényes bűncselekményi tényállásainak egyenkénti módosítása. Egy másik, az előzőnél járhatóbb útnak mutatkozik büntetőkódexünk még – a közel hetven éve kialakult – nürnbergi rendszerre épülő XI. fejezetében foglalt tényállások büntető novella általi gyakorlatilag teljes – a RS és az EC rendelkezéseivel harmonizáló – megváltoztatása. A harmadik – nemzetközi példák által igazolt – választási lehetőség pedig egy önálló jogszabály, „Nemzetközi Büntető Törvénykönyv” megalkotása.

Kis Norbert és Gellér Balázs álláspontját²⁵ – miszerint a nemzetközi büntető joganyag nemzeti szintű alkalmazásához mindenképpen belső büntető törvényi rendelkezésre van szükség – helytállónak találok. Egyfelől, mivel kontinentális típusú jogrendszerünkben a jogbiztonság prioritást élvez; másfelől, mert az egységes, kiszámítható jogalkalmazásnak, egy koherens, nemzetközi büntető fórumokéval összhangban álló hazai gyakorlatnak csak ez biztosíthat megfelelő hátteret.

5. Módosítás a Btk. szerkezetének fenntartásával

A Btk. XI. fejezetének szerkezete a nemzetközi bűncselekményeknek még Nürnbergben felállított rendszerére épül.²⁶ A tulajdonképpeni emberiség elleni bűncselekményeket azonban akkor létező formájukban sem tartalmazza,²⁷ azoknak csak egyes elemeit fedezhetjük fel a köztörvényes bűncselekmények tényállásaiban a kódex legkülönbözőbb fejezeteiben.

Teljes átfedést így sem mutatnak a nemzetközi és nemzeti tényállások, mivel a többlet tényállási elemeket, és az elévülés tilalmát az utóbbiak nem tartalmazzák. Elvben lehetséges ugyan az összes szóba jöhető tényállás nemzetközi elemekkel való kiegészítése, azonban ez átláthatatlansághoz, kazuisztikához vezetne, tehát e módszer nem nyújt praktikus megoldást problémánk orvoslására.

Alkalmazását választva az emberölés esetében például egy további bekezdés tartalmazná, hogy amennyiben ezt az elkövető polgári lakosság ellen irányuló, széleskörű és módszeres támadás részeként, arról tudva valósítja meg, emberiség elleni bűncselekmény jön létre. A kiirtás elemei több Btk. tényállással (több emberen elkövetett emberölés kísérlete, gondatlan veszélyeztetés stb.) is mutatnak rokon vonásokat, teljesen azonban egyiknek sem feleltethetőek meg.²⁸

²⁵ KIS–GELLÉR i. m. 365., 368.

²⁶ Béke elleni, háborús és emberiség elleni bűncselekmények.

²⁷ T/4490 törvényjavaslat miniszteri indoklása: „a magyar Btk. a tulajdonképpeni emberiség elleni bűncselekményeket nem is tartalmazza”.

²⁸ ÁDÁNY i. m. 18.

Célszerűtlen lenne ezek mindegyikébe beépíteni a nemzetközi többlet elemeket. A rabszolgaságba taszítás bizonyos elemeit is rögzíti a szintén emberek feletti tulajdonjog gyakorlását büntető emberkereskedelem tényállása, de az elévülés tilalmával ezt is ki kellene egészíteni. A bebörtönzés, vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája sem egyezik meg az elévülő személyes szabadság megsértésének tényállásával, itt is szükség volna egy többlet-tényállási elemeket tartalmazó bekezdés megalkotására, a kínzás esetében pedig a testi sértés alakzatainak ugyanilyen bővítésére. A Btk. Apartheid tényállása ugyan az alapcselekménnyel azonos néven szerepel, de még az 1973-as Apartheid Egyezményben rögzítetteknek alapul, és a RS által megkövetelt intézményesített rendszer, valamint a többlet elemek sem képezik részét.

Ha ezt a technikát alkalmazza a jogalkotó, további hátrányt jelentene, hogy így a Btk. továbbra sem büntetné az emberiség elleni bűncselekmények minden alapcselekményét. Kimaradna közülük a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása, valamint nyílt tényállásként a nemi erőszak. Ráadásul alapvető különbség mutatkozik magyar törvényben szabályozott nemi erkölcs elleni bűncselekmények és a nemzetközi tényállások között: az előbbieket az elkövető jellemzően saját szexuális vágyainak kieléése végett valósítja meg, míg a nemzetközi gyakorlatban e bűncselekmények megvalósítóinak célja gyakran egy terület etnikai arányainak megváltoztatása. Az üldözés sem nemzetközi formában jelenne meg, mivel a nemzeti törvényben szabályozott Közösség tagja elleni erőszak tényállása nem nyitott tényállás: nem bármely, nemzetközi jog által egyetemesen tiltott ismérv alapján meghatározható csoport elleni elkövetést rendel büntetni. E bűncselekmény a diszkrimináció legsúlyosabb formáját realizálja, amelynek csupán részleges büntetése a jogalkotó Alkotmányellenes mulasztása.²⁹ Végül nem volnának bűncselekményként büntetendőek a személyek erőszakos eltüntetésével megvalósított emberiség elleni bűntettek sem.

A fenti megoldást nem tartom követendőnek. A magyar jogalkalmazásnak áttekinthető, korszerűen rendszerezett jogszabályra van szüksége a nemzetközi fórumokkal való érdemi együttműködés megvalósíthatóságához.

6. Jogharmonizáció büntetőnovella által

A nemzetközi bűncselekményekre vonatkozóan Nürnbergben kialakult szisztema a kilencvenes években gyökeres változásokon ment keresztül, az utóbbi évtizedben kötött nemzetközi szerződések pedig ezekre alapoztak. Ha a harmonizációnak e típusa mellett dönt a jogalkotó, elkerülhetetlennek látszik egy átfogó törvénymódosítás keretében a Btk. XI. fejezete rendszerének korszerűsítése,

²⁹ ÁDÁNY i. m. 20.

ezenkívül Általános Részében egy új, kizárólagosan nemzetközi bűncselekményekre vonatkozó szabályokat tartalmazó fejezet létrehozása.

Ilyen típusú kodifikációra példa a *Code Penal* Személyek ellen elkövetett bűntetteket és vétségeket rögzítő II. Könyvének I. Címe, amely az Emberiesség elleni bűncselekményeket tartalmazza, ennek keretében az 1. Fejezetben a Népiertást, a 2. Fejezetben pedig a További emberiesség elleni bűncselekményeket bünteti, majd a 3. Fejezetben az előbbiekre vonatkozó Közös rendelkezéseket írja le. A francia törvény szerinti „További emberiesség elleni bűncselekmények”³⁰ a deportáció, a rabszolgaságba taszítás, vagy a kivégzések „masszív és szisztematikus” gyakorlata, a személyek erőszakos elrablása és ezt követő eltűntetése, a kínzás, vagy más embertelen cselekmények politikai, ideológiai, illetve vallási indítékoktól inspiráltak, a polgári lakosság elleni, koncentrált terv részeként történő elkövetése, amely életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést von maga után. A büntetőkódex következő szakasza pedig e bűncselekmények háború idején való elkövetését fenyegeti életfogytig tartó szabadságvesztéssel.³¹

A fenti módszer mellett hozott döntés esetén a magyar Btk. Általános Részében például „A nemzetközi jog által üldözött bűncselekményekre vonatkozó általános szabályok” címen külön fejezetbe foglalhatók a nemzetközi szokásjog szerint üldözendő és büntetni rendelt bűncselekményekre vonatkozó általános rendelkezések. Közöttük mindenekelőtt rögzíteni érdemes, hogy e körbe olyan bűntettek tartoznak, amelyek az emberiség közös értékeit, békéjét és biztonságát sértik vagy veszélyeztetik,³² és amelyek a nemzetközi szokásjog alapján üldözendők és büntetendők.³³ E fejezetnek elegendő volna csupán a hazai általános szabályokhoz képest speciális nemzetközi jogi elemekről rendelkeznie, és különös rendelkezésének hiányában az Általános Rész egyéb szabályai lehetnének irányadóak. Ennek fényében kimondhatná, hogy a nemzetközi bűncselekményekért csak tizennyolc éven felüli természetes személyek tartoznak büntetőjogi felelősséggel, és az adott különös részi tényállásban meghatározott büntetéssel büntetendők.³⁴

Az elkövetői kör vonatkozásában a hazai szabályok bizonyos mértékű kiegészítésre szorulnak. Az elkövető hivatalos minősége figyelmen kívül ha-

³⁰ Code Penal, II. Fej., 2. Rész, 212-1. cikk.

³¹ Code Penal, II. Fej., 2. Rész, 212-2. cikk.

³² A hazaitól eltér a nemzetközi jogi bűncselekmény-fogalom: elegendő, ha az elkövető magatartásával az emberiség értékeit sérti, nem feltétele a büntethetőségnek a társadalomra veszélyesség. (KIS–GELLÉR i. m. 377.)

³³ A nemzetközi szerződésekben meghatározott bűncselekmények – mint például a pénzmosás, a terrorcselekmény, vagy az illegális kábítószer-kereskedelem – nem képeznék e fejezet tárgyát, a rájuk vonatkozó rendelkezések a köztörvényes bűncselekmények tényállásai körében tárgyalandók.

³⁴ Ld. RS, 25. és 26. cikk.

gyásának elve³⁵ mindenképpen rögzítendőnek tűnik, hiszen ez hosszú idő óta érvényesül a nemzetközi büntetőbíróságok gyakorlatában. A parancsnokok és más elöljárók felelősségének kérdésében a nemzetközi büntetőjog sajátos rendelkezéseket tartalmaz, amelyek hazai törvénybe foglalása szintén fontos. Ezek szerint felelősség terheli a katonai parancsnokot a tényleges hatalma és ellenőrzése alatt álló erők (személyek, illetve fegyveres csoport, vagy más szervezet) által elkövetett büntetettért, amennyiben nem gyakorolt felettük megfelelő ellenőrzést, és tudta, vagy az akkori körülmények között tudnia kellett volna, hogy erői ilyen büntetett követnek el, illetőleg szándékoznak elkövetni; hatáskörében mégsem tett meg minden szükséges és indokolt intézkedést annak érdekében, hogy megakadályozza vagy megfékezze ezek elkövetését, vagy átadja az ügyet a hatáskörrel rendelkező hatóságoknak vizsgálat és büntetőeljárás lefolytatása céljából.³⁶ A parancsnok vagy elöljáró felelőssége e körben önálló felelősség, amely a közvetlen tettes bűnösségének megállapításától független.

Az Általános Rész új fejezete rendelkezhetne arról, hogy nemzetközi szokásjog szerinti büntettek – köztük emberiesség elleni bűncselekmények – miatt csak az büntethető, aki a büntett tényállási elemeit megvalósító cselekményt szándékosan és tudatosan követi el.³⁷ Főszabály szerint tehát a gondatlan elkövetés e bűncselekmények körében nem lehetséges és a *praeterintencionális* elkövetés sem büntetendő.³⁸ A Btk. 137.§-ában az Értelmező rendelkezések között a jogszabály tisztázhatná, mi a nemzetközi jogi értelemben vett szándékosság: szándékosan cselekszik, aki az adott cselekményt végre kívánta hajtani; illetőleg a következmény előidézését kívánta, vagy tudta, hogy az események szokásos menetében az be fog következni. E szakasz egy másik pontjában tartalmazhatná a tudatosság definícióját is: ez annak ismeretét jelenti, hogy egy körülmény fennáll, vagy az események szokásos menetében be fog következni. A RS-ban³⁹ foglalt „társas elkövetési doktrína” magyar törvényben való rögzítése is szükséges, miszerint büntetőjogi felelősséggel tartozik az a személy, aki egy nemzetközi jogba ütköző közös cél érdekében tevékenykedő csoport általi elkövetéshez, vagy ennek kísérletéhez bármilyen formában is hozzájárul, vagy ezt támogatja.

A büntetőjogi felelősséget kizáró okként indokolt a törvénybe foglalni, hogy nem büntethető, aki maga vagy más védelmében a magát vagy más, illetve a védett javakat közvetlenül és jogtalanul fenyegető erőszakkal szemben a veszély mértékével arányosan cselekszik. A tény azonban, hogy valaki védekező hadműveletekben vett részt, önmagában nem zárja ki büntetőjogi felelősségét.

³⁵ Ld. RS, 27. cikk.

³⁶ Ld. RS, 28. cikk.

³⁷ Ld. RS, 30. cikk.

³⁸ KIS–GELLÉR i. m. 378.

³⁹ RS 25. cikk, 3. bek. (d).

Az általános szabályok tartalmazhatnák, hogy ténybeli tévedés csak akkor alapozza meg a büntetőjogi felelősség kizárását, ha a tévedés miatt az elkövető részéről hiányzik a bűncselekmény elkövetésében a tudatosság. A cselekmény nemzetközi jogi tilalomba ütközésében való tévedésre – minthogy e nemzetközi jogi tilalmak szorosan kapcsolódnak az emberiesség, az emberi lelkiismeret, és erkölcs alaptételeihez, amelyek ismeretének hiánya nem lehetséges – ésszerűen hivatkozni nem lehet.⁴⁰

Mindenképpen a Btk-ba foglalandó, hogy az előjáró parancsa nem mentesít a büntetőjogi felelősség alól: a népirtás és emberiesség elleni bűntettek elkövetésére adott parancs, nyilvánvalóan jogellenesnek minősül.⁴¹

A fentieket követően az általános rendelkezéseket tartalmazó fejezetnek érdemes volna rögzítenie, hogy bíróság határoz abban a kérdésben, hogy valamely büntethetőséget kizáró ok konkrét esetben alkalmazható-e.

Meghatározó jelentőséggel bír továbbá a fenti bűncselekményi kör tekintetében elévülésük nemzetközi szokásjog alapján való kizártsága,⁴² amely feltétlenül rögzítendő a Btk. vonatkozó általános rendelkezései között. Végül a Nemzetközi jogot sértő bűncselekményekért való felelősség megállapítása esetén kiszabható büntetési nemeket – főbüntetésként életfogytiglani és határozott ideig tartó szabadságvesztést (amelynek leghosszabb időtartama harminc év lehetne, mellékbüntetésként pedig szabadságvesztés mellett kiszabható pénz-büntetést; illetve (jóhiszemű harmadik felek jogainak sérelme nélkül) a bűncselekményből közvetlenül vagy közvetve származó haszon, vagyon vagy vagyontárgyak elkobzását⁴³ – foglalhatnánk a Bn. által érintett új fejezetbe, amely ezentúl előírhatná, hogy a bíróság a büntetés kétharmada, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés esetén huszonöt év letöltése után a büntetést mérsékelheti.⁴⁴

A hatályos Btk. Különös Részében található, nemzetközi bűncselekményeket tartalmazó fejezet rendszerének korunk nemzetközi modelljéhez való igazítása is időszerű feladat. Erre nézve minta lehet a RS, mely a joghatóságába tartozó bűncselekményeket a nürnbergi triásszal szemben négy kategóriába – népirtás, emberiesség elleni bűncselekmények, háborús bűncselekmények és agresszió – sorolja. A fejezet címének megváltoztatása – bár nem kardinális kérdés – előnyös lehet, hiszen ilyen módon elkerülhető volna az emberiesség elleni bűncse-

⁴⁰ KIS–GELLÉR i. m. 377–378.

⁴¹ Ld. RS, 33. cikk.

⁴² Ld. RS, 29. cikk. 1968-as New York-i Egyezmény korábban is kimondta, hogy a benne felsorolt háborús és emberiesség elleni bűncselekmények függetlenül elkövetésük időpontjától nem évülhetnek el.

⁴³ Ld. RS, 77. cikk.

⁴⁴ E rendelkezések a RS-mal ugyan összhangban volnának, azonban a magyar büntetés-tannal nem egyeznének: hazánkban a legenyhébb végrehajtási fokozatban (fogház) töltendő szabadságvesztés büntetés kétharmadának kitöltése esetén nyílik erre lehetőség.

lekmények törvénybe emelése következtében lehetséges fogalmi zavar. A kódex a másik három nemzetközi bűncselekményi kör mellett az emberiesség elleni bűncselekményeket is külön cím alatt tárgyalhatná. Ezek kodifikálása szintén a RS alapján javasolt.⁴⁵ Az emberiesség elleni bűncselekményeket tartalmazó cím alatt első lépésként az ún. többlet tényállási elemeket kellene meghatároznunk, amelyek a „szimpla” köztörvényes bűncselekményeket a nemzetközi jog által üldözött kategóriába emelik, majd ezt követően a RS és az EC rendelkezéseivel összhangban az alapcselekmények tényállásait. A RS rendszerét alapul véve az eddig a Btk-ban önálló tényállásként szereplő apartheid az emberiesség elleni bűncselekmények csoportjának egyik alapcselekményévé válna, ennek definíálásához további alapvetésként szolgálhat az '73-as Apartheid Egyezmény.

7. Az emberiesség elleni bűncselekmények adaptációja külön törvény – Nemzetközi Büntető Törvénykönyv – útján

Kis Norbert és Gellér Balázs egyértelműen a nemzetközi bűncselekmények tényállásainak külön törvény általi kodifikációja mellett foglalnak állást.⁴⁶ Véleményük szerint a hatályos Btk. – mint generális jogszabály – mellett egy *lex specialis* jellegű Nemzetközi Büntető Törvénykönyv létrehozása volna a legcélszerűbb megoldás a joghézag kitöltésére.

A nemzetközi bűncselekmények külön kodifikációjára nemzetközi példa a kontinentális rendszerek előtt modell értékű *Völkerstrafgesetzbuch*.⁴⁷ A VStGB hármas célt követ: a belső anyagi jog, valamint a RS és a nemzetközi humanitárius jog közötti harmonizáció megvalósítását; továbbá a nemzeti és a nemzetközi büntetőjog közötti közvetítő corpus létét, amely a nemzetközi bűncselekmények körében a nemzeti jogalkalmazás egységes voltát, és a jogbiztonságot hivatott biztosítani; végül pedig a jogi rendezés és jogpolitika szempontjából a nemzetközi büntetőjog konszolidációját a német jogrendszerbe.⁴⁸

A német szövetségi parlament által elfogadott kódex I. Része az Általános rendelkezéseket foglalja magában: 1.§-a a törvény hatályáról rendelkezik, 2.§-a kimondja, hogy speciális szabályának hiányában az általános büntetőjog alkalmazandó, 3.§-a az alkalmazandó eljárási szabályokról rendelkezik, 4.§-a a katonai parancsnokok és más előjárók felelősségét rögzíti, végül az 5.§ tartalmazza a törvény alkalmazásának tilalmára illetve korlátozására vonatkozó rendelkezéseket.

⁴⁵ 7. cikk.

⁴⁶ KIS–GELLÉR i. m. 374–383.

⁴⁷ *Völkerstrafgesetzbuch*, Berlin, 26 June 2002; továbbiakban: VStGB.

⁴⁸ KIS–GELLÉR i. m. 364.

A VStGB II. Része „A nemzetközi jog elleni bűncselekményeket” tárgyalja. E rész két fejezetre oszlik, közülük az első külön szakaszokban tartalmazza a népiirtást és az emberiesség elleni bűncselekményeket, második része pedig a háborús bűncselekményeket rögzíti.

A német törvény szerinti emberiesség elleni bűncselekmény-tényállás⁴⁹ tökéletesen harmonizál a RS-ban foglaltakkal, emellett megfelelő háttérrel biztosít egy kiszámítható, jogállami elveknek megfelelő jogalkalmazásnak. A 7. szakasz elsőként a többlet-tényállási elemekről rendelkezik, amelyek fennállása nélkül emberiesség elleni bűncselekmény nem valósulhat meg, majd tíz egymást követő pontban felsorolja az alapcselekményeket: „aki polgári lakosság elleni átfogó és módszeres támadás részeként

1. emberölést követ el;
2. a lakosság egészben vagy részben való elpusztításának szándékával annak életkörülményeit vagy létfeltételeit szándékosan megnehezíti;
3. emberkereskedelmet folytat – kiváltképpen gyermekek vagy nők sérelmére, továbbá valakit rabszolgaságba taszít, vagy személyek fölött bármilyen más módon tulajdonjogot megtestesítő hatalmat gyakorol;
4. kényszer-áttelepítést, vagy erőszakos elhurcolást hajt végre kiutasítás vagy más kényszerítő cselekmény által olyan személlyel szemben, aki az adott országban illetve területen a nemzetközi jog értelmében jogszerűen tartózkodik;
5. őrizetében levő, illetőleg ellenőrzése alatt álló személyt kínoz: szankciók alkalmazása közben olyan jelentős sérelmet vagy fájdalmat okozva annak, amely a nemzetközi joggal nem összeegyeztethető;
6. nemi erőszakot alkalmaz, valakit reprodukciós képességétől megfoszt, vagy erőszakkal teherbe ejtett nőt a lakosság etnikai összetétele megváltoztatásának szándékával fogva tart,
7. személynek erőszakos eltűnését okozza azzal a szándékkal, hogy őt hosszabb időre kivonja a jog által nyújtott védelem alól
8. személynek fizikai vagy mentális sérülését okozza, különösen a német Btk. 226. szakasza szerinti esetekben;⁵⁰
9. személyt szabadságától megfoszt;
10. valamely nemzetközi jogban elfogadott ismérv alapján meghatározható csoportot üldöz,

⁴⁹ VStGB, II. Rész, 1. Fejezet, 7. szakasz (1).

⁵⁰ Az StGB 226. § a súlyos testi sértés tényállását tartalmazza, ennek eredménye alapján három esetkört alakít ki: az első esetkörben nevesíti a testi sértés következtében az áldozat elveszti szeme világát; a másodikban valamely fontos testrész elvesztését illetően annak folyamatos használatára való képtelenné válást; a harmadikban pedig maradandó torzulást, legyengülést, megbénulást, vagy mentális betegség kialakulását nevezi meg.

bűncselekményt követ el, és az 1-2. alapcselekmények esetében életfogytig tartó, a 3-7. cselekmények elkövetése esetén nem kevesebb, mint öt évi, a 8-10. pontban foglalt büntettek megvalósulása esetén pedig nem kevesebb, mint három évi szabadságvesztéssel büntetendő.” A törvénykönyv 7.§-ának (2) bekezdése a kevésbé súlyos esetekre nézve a főszabály szerintinél enyhébb szankciók alkalmazását írja elő,⁵¹ a (3) bekezdése pedig a főszabály szerintinél súlyosabb büntetés alkalmazását írja elő, amennyiben a cselekmény halálos eredményt okozot.⁵² Végül az emberiség elleni bűncselekmények körében a 7.§ (5) bekezdésében tartalmazza a törvény az apartheid tényállását: „aki az (1) bekezdésben nevezett bűncselekményeket egy faji csoport módszeres elnyomásán és dominanciáján alapuló intézményesített rezsim fenntartásának szándékával követi el, büntetést követ el, és az (1) illetőleg a (3) bekezdésben meghatározottak szerint büntetendő.”

Egy esetleges magyar Nemzetközi Büntető Törvénykönyv létrehozásának mintájául szolgálhat a fenti német kodifikáció. A kódexet érdemes szintén két részre osztani. Általános Részébe kerülhetnének a Btk. novelláris módosításával kapcsolatban tárgyalt szabályok, elvek, illetve értelmező rendelkezések, amelyek a Btk-hoz képest nemzetközi jogi specialitással bírnak. Az Nbt. Különös Része a nemzetközi jog rendszerének inkább megfelelné azonban, ha a német törvénnyel szemben nem két, hanem négy fejezetben (Népirtás, Emberiség elleni bűncselekmények, Háborús bűncselekmények és Agresszió) tárgyalná az egyes bűncselekményeket. Ha e törvény az emberiség elleni bűncselekmények tekintetében a német törvény által leírt tényálláshoz hasonló rendelkezéseket tartalmazna, a hazai büntetőjog a nemzetközivel tökéletes összhangban állna, a magyar jogalkalmazás nemzetközi fórumokkal való együttműködése lehetővé válna, és a jogbiztonság elve is érvényre jutna a világos, érthető diszpozíciók, valamint a határozott büntetési tételek kodifikálásán keresztül. Annyi eltérés esetleg indokolt lehet, hogy az Apartheid tényállását az új törvényben az Apartheid Egyezmény alapul vételével a VStGB-ben meghatározottnál pontosabb definíció írja le, valamint a RS-nak megfelelően a többlet-tényállási elemek fennállása mellett indokolt volna egy nyitott tényállás létrehozása.

⁵¹ VStGB 7.§ (2) A kevésbé súlyos esetekben a büntetés az 1–2. pontokban foglaltak megvalósulásakor nem kevesebb, mint öt évi, 3–7. esetén nem kevesebb, mint két évi, 8–9. esetében pedig nem kevesebb, mint egy évi szabadságvesztés.

⁵² VStGB 7.§ (3) Ha az elkövető cselekményével valakinek a halálát okozta, a 3–10. pont alatti esetekben életfogytig tartó, vagy 10 évinél illetve a 3–7. pont szerinti cselekmények esetében 5 évinél nem rövidebb időtartamú szabadságvesztéssel büntetendő. A (4) bekezdés a (3) bekezdésben foglaltak körében a kevésbé súlyos esetekre nézve enyhébb szankciókat határoz meg: a 3–10. pontok alatti esetekben ilyenkor a büntetés nem lehet kevesebb 5 évi, a 8–10. alattiakban pedig 3 évi szabadságvesztésnél.

Összegzés

A hatályos magyar Btk. XI. fejezete az Emberiség elleni bűncselekmények körében nem szabályozza a nemzetközi *ius cogens* részét képező emberiesség elleni bűncselekményeket, amely hiányosság következtében sorozatosan merülnek fel gyakorlati problémák. Az AB gyakorlata alapján azonban – mint nemzetközi szokásjog által büntetni rendelt bűncselekmények – ezek automatikusan, külön transzformáció hiányában is a belső jog szerves részét képezik. Ennek ellenére a jogállamiságból következő jogbiztonság, valamint a legalitás elvének érvényesülése, továbbá a következetes jogalkalmazói gyakorlat kialakítása érdekében a magyar jogba való beépítésük, törvényben való rögzítésük szükséges és időszerű feladat.

A nemzetközi bűncselekményekre, köztük az emberiesség elleni bűncselekményekre vonatkozó törvényalkotás a jogalkotó szuverén döntése. A törvényhozás előtt a magyar jog nemzetközi büntetőjoggal való harmonizációjának több lehetséges útja is nyitva áll, amelyek között szabad választás illeti meg. Hazánk nemzetközi katonai szerepvállalására tekintettel azonban szükséges e bűncselekmények tekintetében a magyar büntető anyagi jog nemzetközi joggal való harmóniájának mielőbbi megteremtése.